

نمایش درمانی

در مسیر تکامل

www.ketab.ir

تألیف:

مجید امرائی

سرشناسه: امرائی، مجید
 عنوان و نام پدیدآور: نمایش درمانی در مسیر تکامل / تألیف مجید امرائی
 مشخصات نشر: تهران: دانژه، ۱۳۸۹.
 مشخصات ظاهری: ۱ ج. (بدون شماره گذاری).
 شابک: 978-600-5510-60-7
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: واژه نامه
 یادداشت: کتاب نامه
 موضوع: نمایش درمانی
 رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ الف ن/ RC۴۸۹
 رده بندی دیوئی: ۶۱۶/۸۹۱۵۲۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۱۹۹۴۹۹۳

www.ketab.ir

عنوان:	نمایش درمانی در مسیر تکامل
تألیف:	مجید امرائی
صفحه آرا:	گروه گرافیکی ارشیا
ناشر:	نشر دانژه
لیتوگرافی، چاپ و صحافی:	شریف
شمارگان:	۵۵۰ نسخه
قطع:	رقعی
نوبت چاپ:	اول ۱۳۸۹ / سوم ۱۴۰۰
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۵۵۱۰-۶۰-۷

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

تهران: خیابان استاد مطهری - خیابان سلیمان خاطر (امیر اتابک)، کوچه اسلامی، شماره ۴/۲
 کد پستی: ۱۵۷۸۶۳۵۸۳۱ صندوق پستی: ۴۱۴۶-۱۴۱۵۵ تلفن: ۸۸۸۴۶۱۴۸ - ۸۸۸۴۲۵۴۳ تلفکس: ۸۸۸۱۲۰۸۳
 نشانی دفتر پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، بن بست خسروی، پلاک ۱
 تلفن: ۶۶۴۷۶۳۷۵ - ۶۶۴۶۲۰۶۱ فکس: ۶۶۴۷۶۳۸۹

۱۱	مقدمه
----	------------

فصل اول:

۱۷	- تناتر چیست؟
۱۹	- تقلید نمایشی
۲۰	- اهداف تناتر
۲۳	- تناتر یک همکاری جمعی
۲۴	- ویژگی‌های ارتباطی هنر تناتر
۲۵	- نمایش درمانی چیست؟
۳۴	- داستان ابداع نمایش درمانی
۳۵	- نمایش درمانی در گذر زمان
۴۰	- برخی تعاریف و مفاهیم کلیدی در نمایش درمانی
۴۵	- برخی اثرات روان نمایشگری
۴۶	- نمایش درمانی از نگاه صاحب نظران
۴۹	- نمایش درمانی با مصدومان جنگی
۵۳	- نمایش درمانی در ایران
۵۴	- نقش گذاری روانی چیست؟
۵۶	- عناصر پنج گانه در نمایش درمانی

فصل دوم:

۶۱	- تناتر آپارتمانی نمونه‌ای ملموس
۶۳	- تماشاگران در تناتر آپارتمانی
۶۴	- سیر تحول نمایش
۶۵	- بازی چیست؟

- ۶۵ - جایگاه بازی در ارتباطات بین فردی.
- ۶۷ - بازی یا (هارلوگ).
- ۶۷ - انواع بازی.
- ۶۷ - طبقه بندی بازی بر حسب انواع فعالیت.
- ۶۹ - بازی از نگاه پیاژه.
- ۷۱ - بازی سازی در نمایش درمانی.
- ۷۲ - نیازها در بازی سازی.
- ۷۲ - محاسن بازی های نمایشی.
- ۷۵ - انسان و بازی.
- ۷۶ - بازی ها در نمایش درمانی.
- ۷۷ - بازی / نمایش / آموزش.
- ۷۷ - بازی و توصیه های (کالدول کوک) و دیگران.

فصل سوم:

- ۸۱ - ارکان اصلی نمایش درمانی.
- ۸۲ - نمایش درمانی به شیوه کلاسیک.
- ۸۴ - مراحل درمان در نمایش درمانی.
- ۸۵ - نمایش درمانی، درمانی گروهی.
- ۸۶ - نمایش درمانی گذشته، حال، آینده.
- ۸۸ - روش های نمایش درمانی.
- ۸۹ - مراحل نمایش درمانی.
- ۸۹ - ساز و کار روان درمانی نمایشی.

فصل چهارم:

- ۹۳ - تکنیک های آموزشی در نمایش درمانی.
- ۹۴ - همسان سازی.
- ۹۸ - جابجایی نقش ها.

۹۹	- آموزش نقش‌ها.....
۱۰۰	- آموزش‌های رفتاری.....
۱۰۱	- آموزش‌های شغلی و حرفه‌ای.....
۱۰۱	- آموزش‌های مشارکتی.....
۱۰۲	- جملات متقاطع.....
۱۰۲	- صندلی خالی.....
۱۰۳	- نمایش عروسکی.....
۱۰۴	- عمل نمایشی.....
۱۰۵	- بازی حیوانات.....
۱۰۵	- داستان‌سرایی نمایشی.....
۱۰۸	- برخی ویژگی‌های داستان‌سرایی استعاری.....
۱۰۹	- نمایش خاطره.....
۱۰۹	- سفر رویایی.....
۱۰۹	- بوته گل سرخ.....
۱۱۰	- ارتباطات کلامی.....
۱۱۱	- ارتباطات غیر کلامی.....
۱۱۲	- صندلی داغ.....

فصل پنجم:

۱۱۵	- برخی اثرات نمایش درمانی.....
۱۱۷	- برخی تفاوت‌های تئاتر صحنه با نمایش درمانی.....
۱۱۹	- برخی ویژگی‌های نمایش درمانی.....
۱۲۰	- نمایش درمانی رویکرد چند وجهی.....
۱۲۱	- نمایش درمانی کاهش هیجانی.....
۱۲۲	- سوسیو درام و نمایش درمانی.....
۱۲۳	- اجرای نقش در سوسیو درام.....
۱۲۴	- نمایش درمانی و تئاتر درمانی.....

- ۱۲۴ نمایش درمانی و تئاتر معلولان.
- ۱۲۵ نمایش درمانی با کودکان.
- ۱۲۶ نمایش درمانی و بازی درمانی.
- ۱۲۸ درون پردازی و برون ریزی.
- ۱۲۹ نمایش درمانی نمایش خلاق.
- ۱۳۱ بکارگیری نمایش خلاق در عصر حاضر.
- ۱۳۲ پسکودرام و روش های آن.
- ۱۳۴ مشرکات و استنتاج از تعاریف.
- ۱۴۲ جایگاه درام در آموزش.
- ۱۴۳ درمان از طریق هنر.

فصل ششم:

- ۱۴۷ نمایش درمانی و آشنایی با برخی اختلالات.
- ۱۴۷ اختلال فشار روانی پس از سانحه چیست؟
- ۱۴۸ مهمترین عوامل بروز اختلال.
- ۱۴۹ علائم اختلال.
- ۱۵۰ انواع اختلال فشار روانی پس از سانحه.
- ۱۵۱ افسردگی چیست؟
- ۱۵۱ دلایل افسردگی.
- ۱۵۱ علائم افسردگی.
- ۱۵۲ خشم چیست؟
- ۱۵۳ افراد در مواجهه با موقعیت های خشمگین کننده چگونه عمل می کنند؟
- ۱۵۴ مراحل مهار و کنترل خشم.
- ۱۵۵ استرس چیست؟
- ۱۵۵ راه های عمومی مقابله با استرس.
- ۱۵۶ خود کم بینی چیست؟
- ۱۵۶ راههای مقابله با خود کم بینی.

۱۵۶	- ایدز چیست؟
۱۵۷	- راههای آلودگی به ایدز
۱۵۷	- علانم ایدز
۱۵۸	- راههای پیشگیری از ایدز
۱۵۸	- اضطراب چیست؟
۱۵۸	- سه روش کنترل اضطراب
۱۵۹	- مؤلفه های اضطراب
۱۶۰	- یک راهکار مناسب برای کنترل اضطراب
۱۶۰	- وسواس چیست؟
۱۶۱	- برخی علانم افراد وسواسی
۱۶۱	- شایعترین علانم وسواس
۱۶۴	- ویژگی اختلال شخصیت وسواسی - اجباری
۱۶۴	- سندرم داون چیست؟
۱۶۵	- برخی خصوصیات ظاهری افراد مبتلا به سندرم داون
۱۶۶	- وابستگی دارویی به مواد مخدر
۱۶۷	- علانم اعتیاد
۱۶۷	- برخی از راههای درمان اعتیاد
۱۶۷	- یک تمرین برای کاهش فشار روانی ناشی از فرایند تصمیم گیری
۱۶۸	- اسکیزوفرنی چیست؟

پیوست ها:

۱۷۱	- نمونه های عملی از اجرای نمایش درمانی
۱۷۴	- نمونه ای از تمرینات روزانه نمایش درمانی
۱۷۴	- چند نکته اساسی در تمرینات روزانه
۱۷۵	- نمونه ای از جلسات نمایش درمانی
۱۸۱	- فرصت ها و تهدیدات، نقاط قوت و ضعف
۱۸۲	- رویکرد مدیریت تغییر در فرایند نمایش درمانی

۱۸۳	- مولفه‌های تغییر
۱۸۴	- بررسی فرایند تغییر
۱۸۵	- مدیریت تغییر
۱۸۶	- عواملی که باعث کاهش مقاومت در مقابل تغییر می‌شوند
۱۹۰	- یادآوری
۱۹۳	آشنایی با برخی اصطلاحات مهم
۲۰۴	منابع و مأخذ
۲۰۸	تصاویر
۲۱۴	واژه‌نامه
۲۱۷	موضوع نما
۲۲۱	نام‌نما

مقدمه

هنرها با روان انسان و خواسته‌های اجتماعی این موجود دو پا و اندیشه ورز مرتبط‌اند. سألهاست که گونه‌های مختلف هنری نظیر: درام، (تئاتر) موسیقی، کوزه‌گری، نقاشی، عکاسی و مجسمه‌سازی برای درمان فیزیکی و روانی انسان‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند و اصولاً این یک بحث قدیمی است که هنرمند پیش از آنکه با هدف خلق یک اثر هنری برای مخاطبان تلاش کند به دنبال تخلیه درونی و روانی خویش است. بر این اساس نخستین مرحله درمان در درون خود خلق اثر هنری رخ می‌دهد که همان تخلیه هیجانات درونی اوست، هیجاناتی که پس از تأثیر پذیری از محیط پیرامون یا یک رویداد و اتفاق از صافی «باور» و «احساس» شخص (هنرمند) گذر کرده و در قالب یک اندیشه هنری متبلور می‌شود، پس از خلق اثر هنری تأثیرات ثانوی آن بر مخاطب رخ می‌نماید. در روزگار کنونی نقش جدی هنرمندان در بیمارستان‌های روانی، مراکز درمان غیر دارویی و موسسات اصلاح و تربیت و همراهی آنها با روانکاوان بخش جدیدی از فعالیت هنرمندان در حیطه درمان را بوجود آورده است که تحت عنوان «هنر درمانی»^۱ به شهرت رسیده است، امروزه «هنر درمانی» به عنوان مقوله‌ای تعریف شده در توانبخشی افراد، شایسته کاربردهای منطقی، علمی و عملی است.

هنر درمانی رشته‌ای گسترده، شامل روش‌هایی از روان درمانی است که از تلفیق رشته‌های هنری و مکاتب درمانی روان شناسانه بوجود آمده است. هنر درمانی به رشته‌های

۱. Art-therapy - آرت تراپی - این اصطلاح به معنی هنر درمانی تعریف شده است. (فرهنگ جامع روانشناسی و روانپزشکی، نصرت‌اله پورافکاری)

متعددی تقسیم می‌شود که مهمترین آنها شامل: «موسیقی درمانی»^۱، «نقاشی درمانی»^۲، «نمایش درمانی»^۳ و... است. هنر درمانی شامل طیف وسیعی از کاربردهای درمانی است که از هنرهای دیداری و تجسمی چون نقاشی، طراحی، مجسمه‌سازی و... گرفته تا هنرهای شنیداری، دیداری چون موسیقی و هنر نمایش تشکیل شده است. هنر درمانی بر تعامل بین رشته‌های هنری و علم روانکاوی بنا شده است. هنر درمانی در دو حوزه «درمان و پیشگیری» و «بهداشت روان» مورد توجه است و «تخلیه هیجانی»^۴، «رسیدن به آرامش»^۵، «مواجهه با تعارضات»^۶، «کسب آگاهی»^۷، «افزایش پیشرفت» و در نهایت «سازگاری اجتماعی»^۸ از اهداف مهم شفا بخش هنر است که امروزه به دلیل گسترش علوم در بخش پیشگیری کاربرد هنر وسیع‌تر شده و شامل آموزش و پرورش کودکان استثنایی و عادی، افزایش اعتماد به نفس در نوجوانان و پیشگیری از پرخاشگری در آنها، آموزش‌های تربیتی، اجتماعی و فرهنگی در جهت رشد شخصیت فردی و اجتماعی و شکل‌گیری هویت کودک و پرورش خلاقیت او مورد استفاده قرار می‌گیرد.

حضور هنرمندان در تیم‌های درمان بخش‌های مختلف مراکز توانبخشی، بهداشتی و درمانی تنها گوشه‌ای از این ارتباط بین رشته‌ای است که می‌رود تا در آینده به مدد هنرورزان و روان‌درمانان خدمات بهتری به جامعه انسانی ارائه شود.

در قلمرو مداوای بیماری‌های جسمی و روانی، هنر نیز موفقیتی از نظر درمانی راهنمای ما در جهت کاربرد روش‌های مؤثر در درمان افراد خواهد بود. اما پرسش این است که اگر دارو می‌تواند آرام بخش بیماران باشد، چرا در کنار دیگر فعالیت‌های غیر

۱- Music therapy - موسیقی درمانی، از موسیقی برای تغییر دادن خلق مراجعین استفاده می‌شود، قطعات مناسبی از موسیقی با توجه به خاصیت آرامش بخشی، برانگیزانندگی یا تحریک خيال پردازي برای مراجعان مختلف استفاده می‌شود.

۲- Theatre therapy - تئاتر درمانی، موقعیتی عینی که در آن بیمار می‌تواند رها از اضطراب‌ها و فشارهای دنیای برونی عمل نماید برای این منظور باید موقعیت کلی بیمار در دنیای خارج در سطحی خود انگیز و در تئاتر درمانی بازسازی شده و حتی علاوه بر آن نقش‌ها و روابط نامرئی او امکان ابراز مریی شدن پیدا کند این بدان معنا است که امکاناتی خاص صحنه، چراغ‌ها، سیستم ضبط صوت، روانپزشک یا کارگردان لازم است برای درمان فراهم گردد (جی ال موریو).

۳- Abreaction - به معنی تخلیه هیجانی تعریف شده است.

۴- adaptation - سازگاری اجتماعی، هماهنگی و تناسب با محیط که معمولاً مفهوم ضمنی تغییرات مفید را در برمی‌گیرد، انطباق از طریق ایجاد تغییر در محیط خارجی autoplatic maneuvers و تغییر در خود maladjustment می‌نامند.

دارویی چون ورزش و فیزیوتراپی، هنر نتواند چنین نقش کارسازی در زندگی انسان‌ها به عهده گیرد؟

در گذشته‌های نه چندان دور، هر چند در رواق منظر برخی سرسپردگان «هنر برای هنر» ارزش هنر فی نفسه در خود هنر بود و گروهی هنر را تنها وسیله تفنن و ابزاری برای گذران اوقات فراغت می‌دانستند، اما اکنون ارزش علمی و کاربردی هنرها برای درمان، به درستی مورد توجه صاحب نظران قرار گرفته است. در این بین زحمات «زیگموند فروید»^۱ و اصول پیشنهادی او و طرح مطالبی که بطور جدی، هنر را با درمان پیوند می‌داد. نظر خیل عظیمی از روانشناسان، جامعه‌شناسان و هنرمندان تئاتر را برای نخستین بار به ظرافت این موضوع جلب کرد. در این راستا علم توانبخشی به جایگاهی رسیده است که می‌تواند از ابزارهای فرهنگی و هنری مانند نقاشی، موسیقی، سفالگری، طراحی، صنایع دستی و تئاتر برای ارتقاء سلامت روح و لااقل افراد استفاده کند و در این میان هنر تئاتر (یا به تعریف ما) نمایش به جهت جایگاه ویژه‌اش از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است.

آنکه شاهکاری می‌آفریند با آنکه بازی‌اش می‌کند تفاوت بسیاری دارد. نقش آفرین، گویی زندگی را بازآفرینی می‌کند و تماشاگر با برقراری ارتباط با آن نقش‌ها گویی خود را می‌بیند و روح متلاطم خویش را از پس آن به تاملنا نشستن آرام می‌سازد و این تفاوت عمده هنر نمایش با دیگر هنرهاست (زنده و پویا بودن، ارتباط چهره به چهره). تئاتر بازسازی زندگی بشر بر روی صحنه برای انعکاس حقایقی است که شاید در نگاه اول از دید انسان‌ها به دور مانده باشد. ماهیت و فلسفه تئاتر همچنان که از آثار گذشته تا به حال بدست می‌آید نقد اجتماع است. به عقیده هنر درمانگران پاسخ بیماران به هنر درمانی و مخصوصاً نمایش درمانی در بیشتر موارد سریعتر و مؤثرتر از داروست، صاحب نظران «نمایش درمانی» را به عنوان یکی از درمان‌های غیر دارویی می‌شناسند که در توانبخشی افراد نیازمند می‌تواند به درستی مورد استفاده قرار گیرد تا جایی که معتقدند از

۱- Sigmund Freud - زیگموند فروید، نورولوژیست و روانپزشک بزرگ اتریشی پدر «آنا فروید»، مباحثی چون روانشناسی مدرن، عقده ادیپ، اید، ایگو و سوپرایگو از جمله مباحثی است که از ذهن فروید تراوید و بعدها در سراسر مراکز علمی جهان مطرح شد. - فرهنگ جامع روانشناسی و روانپزشکی - نصرت‌الله پور افکاری.

نمایش درمانی در «تشخیص» و «درمان» بسیاری از اختلالات روانی می‌توان به درستی استفاده کرد. (امرای ۱۳۸۵).

نمایش درمانی به مثابه یک روش اثر بخش در بسیاری از مراکز معتبر آموزشی، تربیتی، روانپزشکی و توانبخشی جهان مورد استفاده قرار می‌گیرد و همانگونه که از نام آن بر می‌آید به شیوه‌ای درمانی اطلاق می‌شود که در آن درمانگر به کمک گونه‌های مختلف نمایشی در مسیر توانبخش‌سازی افراد نیازمند تلاش می‌کند. (امرای ۱۳۸۴).

در این شیوه درمانی به مراجع کمک می‌شود تا جنبه‌های وجودی خود را بیشتر مورد ارزیابی و کنکاش قرار دهد و در راه بهبود و کسب سلامتی، بهداشت روانی و ثبات شخصیت خود کوشش کند. در نمایش درمانی، درمانگر با استفاده از هنر نمایش شرایط بروز احساسات و مرور جنبه‌های فراموش شده و با کمرنگ شده شخصیت مراجع را فراهم می‌سازد. در این شیوه می‌توان بر اختلالات روانی غلبه کرد و در راه افزایش قوه یادگیری، ثبات و سلامت شخصیت، کسب مهارت‌های فردی، ارتقاء حس خود ادراسی، افزایش توانایی‌های فیزیکی و تقویت مهارت‌های حرکتی و تعادل روحی و روانی افراد گام برداشت. اما هرگز نباید فراموش کرد که در تمامی مراحل می‌بایست طرز برخورد، اعتماد سازی، انتخاب تکنیک‌های درمانی و روش‌های مداوا مورد دقت نظر درمانگر قرار گیرد. (امرای ۱۳۸۵).

در این راستا کتاب حاضر که تحت عنوان «نمایش درمانی» منتشر شده است حاصل هفت سال (۱۳۸۱-۱۳۸۷) تلاش تنوری و عملی اینجانب و تیم درمان بیمارستان روانپزشکی سعادت آباد تهران به عنوان یکی از مراکزی است که به مدت ۷ سال به درمان مصدومان بازمانده از جنگ به شیوه نمایش درمانی می‌پرداخت. تحقیقی که در مسیر پرتلاطم به انجام رسیدن خود با موانع بسیاری رو به رو بود اما توکل به خداوند بزرگ و تلاش مستمر گروهی همکارانم باعث شد که این پژوهش پس از هفت سال به ثمر بنشیند، باشد که مقبول نظر اهل علم قرار گیرد. این کتاب در تلاش است تا نشان دهد هنر نمایش به واسطه خصلت بی‌واسطه بودن و جادویی خود به عنوان ابزاری جهت مداوای افراد نیازمند بسیار مؤثر و کاربردی است و نگارنده امیدوار است مورد توجه دوستداران

تحقیقات بین رشته خصوصاً علاقه مندان هنر درمانی و دوستداران نمایش درمانی قرار گیرد. این اثر پس از هفت سال فعالیت مستمر عملی در حوزه نمایش درمانی با «مصدومان جنگی» که دچار عارضه‌های روحی و روانی^۱ بوده‌اند به ثمر نهشته، همچنین حاصل چهار پژوهش علمی دیگر با نظارت اینجانب و همکاری «دانشگاه سوره تهران» بر روی بیست دانشجو و دو تحقیق دیگر با کودکان گروه «سندرم داون»^۲ و کودکان عادی در مهد کودک «سهند» تهران و یک پروژه اجرایی و عملی با معلولان جسمی در شهر «یاسوج» نمونه‌های مناسبی است برای اثبات این مدعا که شیوه نمایش درمانی روشی مؤثر در درمان مراجعینی است که به هر دلیل دچار اختلالات روحی و روانی شده‌اند.

در این پژوهش‌ها به وضوح بر ما ثابت شد که نمایش درمانی به عنوان درمانی غیردارویی علاوه بر مؤثر بودن در ابعاد آموزشی، تربیتی و اخلاقی تأثیرات شگرفی بر کاهش علائم رفتاری و گفتاری و علائم بالینی مراجعان خواهد داشت، که شرح مفصل آن در فصل‌های پیش رو خواهد آمد.

در این زمینه کمک‌های تخصصی دکتر «نبی‌الله دريجانی»، دکتر «سید احمد واعظی»، دکتر «سید عباس تولایی» و همچنین کمک‌های دکتر «داود رحیم‌پور»، دکتر «غلامحسین عرب‌شیبانی»، دکتر «قطب‌الدین صادقی» و دکتر «فهمانه مهدوی» بسیار راهگشا بوده است که جا دارد از همه آنها تقدیر و تشکر نمایم که به کمک آنها نتایج بررسی تأثیر نمایش درمانی بر ویژگی‌های روانی افراد تحت درمان در قالب چندین پژوهش دانشگاهی و تحقیق علمی تهیه و تدوین و ارائه شده است که ماحصل این تحقیقات نشانگر آن است که فرایند نمایش درمانی بر روی افرادی که پس از انجام مراحل درمانی و استفاده از شیوه نمایش درمانی مورد مداوا قرار گرفته‌اند تأثیرگذار بوده و تغییرات معنی داری در علائم بالینی آنها دیده شده است، این افراد در روابط اجتماعی و بین فردی به حد معقولی از تعادل روحی و روانی دست یافته‌اند.

۱. Down syndrome این سندرم نخستین بار بوسیله پزشک انگلیسی لنگدون داون در سال ۱۸۶۶ بر اساس خصوصیات فیزیکی همراه با عملکرد روانی زیر هنجار توصیف شد. افراد مبتلا به این سندرم را قبلاً به دلیل خصوصیات فیزیکی مشخص با چشم‌های مورب، چین‌های گوشه‌های چشم و بینی پهن منگولونید می‌نامیدند.

هدف ما از عرضه این اثر معرفی بیشتر شیوه نمایش درمانی به عنوان روشی مؤثر در درمان عارضه‌های روحی و روانی و گسترش آن در سطح مراکز توانبخشی، تربیتی، آموزشی و اصلاحی است که با روش‌های مختلف تئوری و عملی ارائه شده است. در این کتاب سعی شده است تا با استفاده از آراء و نظرات نویسندگان و پژوهشگران مطرح در رشته نمایش درمانی و روانشناسی به بررسی و تأثیر نمایش درمانی در درمان عارضه‌های روحی و روانی و آموزش تکنیک‌های آن توجه شود، هر چند نمایش درمانی در ایران قدمت چندانی ندارد اما سعی شده است تا آراء و نظرات پژوهشگران داخلی نیز که طی سالیان گذشته در برخی از مراکز در این زمینه فعالیت کرده‌اند هم مورد توجه قرار گیرد. امید آنکه بتوان روز به روز با دستیابی به روش‌های جدید درمانی در راه توانبخشی و درمان افراد کم توان و معلول جامعه و در سطحی گسترده‌تر در مراکز آموزشی و تربیتی کودکان و نوجوانان به عنوان آینده سازان جامعه از این شیوه به عنوان ابزاری مهم و تأثیرگذار به درستی استفاده کرد. در پایان جا دارد از راهنمایی‌های استادانه جناب دکتر «علی حسین سازمند» مدیر مسئول انتشارات دانه و آقای دکتر «محمد مهدی شریعت باقری» که پیراستگی و اعمال اصلاحات نگارشی و ویرایشی، بدون دقت نظر ایشان است، تشکر و قدردانی نمایم.

مجید امرایی

فروردین ۱۳۸۹